

Vznik kosovské autonomie

Statut poválečné Jugoslávie byl prakticky připraven a vytyčen na II. konferenci Antifašistického výboru národního osvobození Jugoslávie, která se uskutečnila 29.–30. listopadu 1943 v bosenském městě Jajce, v době, kdy o osudu války a vítězství komunistického protifašistického odboje ani zdaleka nebylo rozhodnuto. Skutečnost, že Komunistická strana Jugoslávie byla, na rozdíl od exilové jugoslávské královské vlády či jugoslávského (převážně srbského) nekomunistického odboje, cílevědomě a účinně schopna zabývat se i uprostřed tvrdých bojů strategií poválečného uspořádání státu a jeho rozvoje, jí vytvořila nezanedbatelný náskok a umožnila pak, v posledních měsících války, pevně uchopit moc, která v osvobozovaném státě doslova ležela na ulici, a nedělit se o ni s méně připravenými soupeři. *Závěry II. konference AVNOJ* hovoří o tom, že Jugoslávie bude vystavěna na federativním principu, jenž zajistí plnou rovnoprávnost Srbů, Charvátů, Slovinců, Makedonců a Černohorců, resp. národů Srbska, Charvátska, Slovinska, Makedonie, Černé Hory a Bosny a Hercegoviny (aby tak byl „*naplněn princip suverenity národů Jugoslávie a aby Jugoslávie byla skutečnou vlastí všech svých národů a nikdy více se již nestala doménou jakékoli hegemonistické klíky*“ – článek II). Bylo to přelomové rozhodnutí zejména z hlediska makedonského a černohorského, neboť většinové obyvatelstvo těchto zemí bylo díky němu poprvé uznáno za samostatné národy. KSJ na kongresu ale pouze pokračovala v intencích závěrů své páté zemské konference, konané 19.–23. října 1940 v Dubravě u Záhřebu, jež „*boj*“ za rovnoprávnost a sebeurčení černohorského a makedonského národa prohlásily za jednu z komunistických priorit.²⁸² Právy ostatních národů, žijících na jugoslávském území, se *Závěry*, na rozdíl od páté konference z roku 1940,²⁸³ zabývají jen velmi povšechně. „Nestátotvorné“ národy označují jako národnostní menšiny (v další praxi se pro ně vžil pojem „národností“) a článek IV pouze velice stručně prejudikuje, že „*národnostním menšinám budou*

282 *Iz rezolucije Pete zemaljske konferencije KPI*. In: Zadaci CK Srbije u razvoju medjunacionalnih odnosa i borbi protiv nacionalizma. Beograd 1978, s. 37.

283 V rezoluci z této konference se totiž přímo hovoří o boji „*za svobodu arnautských menšin na Kosovu a Metochii a v Sandžaku*“ (a zároveň také „*proti italským agentům, pokoušejícím se různými sliby podvést utlačované Arnauty a vyvolat tak v této části Jugoslávie válečné střetnutí*“) a také „*za svobodu a rovnoprávnost maďarských, rumunských, německých a druhých národnostních menšin ve Vojvodině*“, aniž by ovšem závěry specifikovaly, v čem jejich nesvoboda spočívá a jak by měl být tento boj veden. Tamtéž, s. 38.

zaručena všechna národní práva“.²⁸⁴ Touto formulací se zřejmě rozuměla nejen práva kulturní, ale také politická. Podle výkladu jugoslávských právních historiků tato konstatace znamená, že menšiny nemají a v duchu generálních politických a právních rozhodnutí AVNOJ ani nemohou mít, atributy státnosti – nestojí na nich jugoslávská státnost ani jugoslávská federace. Rozhodnutí AVNOJ tedy nezakládalo právo menšin na odtržení a připojení ke svému mateřskému státu, ani nehovoří o autonomii jakožto ústavoprávní formě uskutečňování národnostních práv.²⁸⁵

Komunistická strana Jugoslávie a národnostní otázka

Vznik autonomií bývá obvykle odvozován od toho, jak v průběhu předcházejících dvaceti let krystalizovaly pohledy KSJ na národnostní otázku. Byly to ovšem pohledy složité a často rozporuplné. Závěry IV. kongresu KSJ, který se konal v Drážďanech 5.–16. listopadu 1928,²⁸⁶ se striktně držely doporučení VI. kongresu Kominterny. Ten označil Království SHS jako jeden z nejmilitantnějších států na světě a jako základnu imperialistických zemí sloužící k rozbití SSSR a vyjádřil se, že Království je nutno za každou cenu zničit. KSJ byla Kominterně zcela podřízena, a proto se zasazovala o vytvoření nezávislého Charvátska, nezávislé a sjednocené Makedonie, nezávislého Slovinska, o vytvoření nezávislé Černé Hory a vyzývala dělnickou třídu, aby se rozhodla i pro nezávislou a sjednocenou Albánii, k níž by byly připojeny i jugoslávské oblasti, v nichž žila albánská menšina! Konečným smyslem toho všeho mělo být po celobalkánské revoluci vytvoření balkánské federace, která by proměnila versailleský systém, založený na diktátu dohodových imperialistických mocností.²⁸⁷

Tyto anarchistické pozice začala KSJ měnit teprve po dlouhých letech frakcionářských bojů, ultralevicových názorů a nejrůznějších výstřelků. K novému kurzu KSJ samozřejmě dopomohla i nová mezinárodní politika Kominterny, vyhlášená na jejím sedmém kongresu Georgi Dimitrovem a Palmirem Togliattim. Ta odvrhla dosavadní konfrontační charakter vztahů s jinými subjekty sociálně-demokratického charakteru a občanské levice či stranami buržoazně-liberálního charakteru, a doporučovala evropským komunistickým stranám orientaci na vytváření společných jednotných národních front boje proti nebezpečí fašismu.

284 II zasedanje AVNOJ-a: Odluke. In: Zadaci CK Srbije u razvoju međjunacionalnih odnosa i borbi protiv nacionalizma, s. 40.

285 BOGDANOVIĆ, D.: *Knjiga o Kosovu*, s. 236.

286 KSJ tehdy měla něco přes 2 000 členů a Svaz komunistické mládeže kolem 1 500 členů.

287 *Jugoslavija 1918-1988*, s. 274, pozn. 16.

KSJ ideu o vytvoření antifašistické fronty poprvé vyjádřila na své čtvrté zemské konferenci v prosinci 1934 v Lublani. Přijetí linie národní fronty bylo bezprostředně spojeno s odvrhnutím teze o Jugoslávii jakožto výtvaru imperialistických velmocí (či zplozenci versailleského systému) a potřebě jejího rozbití. Jugoslávští komunisté tak za nové politické konstelace začali přistupovat k řešení národnostní otázky v rámci Jugoslávie jakožto celku. Tento postoj je vyjádřen také v usnesení ÚV KSJ z října 1935, v němž se sice zdůrazňuje, že komunisté setrvávají na zásadách principu práva národa na sebeurčení s možností odtržení, ale že při jeho uskutečňování nemohou nepřihlížet k mezinárodní situaci. Díky tomuto novému postoji přišlo vedení KSJ na myšlenku reorganizace strany na národnostním principu. V jarních měsících roku 1937 tak byly založeny národní stranické organizace – Komunistické strany Slovinska a Charvátska. Z hlediska organizačního zůstala samozřejmě národní stranická vedení podřízena v duchu demokratického centralismu ÚV KSJ, ale jinak vystupovala jako vedení organizací národního charakteru. V tomto vztahu KSJ vůči vlastní organizaci tak, jak tvrdí historik Branko Petranović, bylo možno spatřovat obrysy budoucího federativního uspořádání Jugoslávie.²⁸⁸

Nová platforma KSJ samozřejmě musela také vyjádřit i právo velkých jugoslávských národnostních menšin – Němců, Maďarů a Albánců – na rovnoprávnost. Pokud jde o Kosovo a Metochii, myšlenky na zformování jednotné územní stranické organizace této oblasti se údajně začaly objevovat již v roce 1929, kdy byla oblast nově rozdělena mezi tři bánoviny – Zetskou, Vardarskou a Moravskou, a to tak, aby v žádné z nich albánské obyvatelstvo nečinilo většinu. Nejvíce se o územní uspořádání místních organizací zasazoval Radovan Vuković (1910–1941), agitující tehdy zejména mezi studenty Bělehradské univerzity, pocházejícími z tohoto kraje. Jeho návrh KSJ přijala, a tak byla v roce 1932 svolána Zemská (pokrajinska) konference KSJ pro Černou Horu, Boku (Kotorskou), Sandžak a Kosovo a Metochii, na níž byl zvolen patřičný Zemský výbor.²⁸⁹ V roce 1937 pak byl v Peći založen již přímo Oblastní výbor KSJ pro Kosovo a Metochii, údajně s ohledem na specifickou povahu Kosova a Metochie v „*ekonomickém, sociologickém, národnostním a politickém ohledu*“.²⁹⁰ Tento nový oblastní výbor byl zpočátku podřízen výše uvedenému zemskému výboru, na páté zemské konferenci KSJ v Dubravě u Záhřebu v roce 1940 ale vedení strany rozhodlo, že Oblastní výbor pro Kosovo a Metochii bude spadat přímo pod ÚV,²⁹¹ což v podstatě předjalo postoj KSJ vůči této oblasti! KSJ tedy měla koncem 30. let

288 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije 1918–1978*. Beograd 1981, s. 112–118.

289 IMAMI, P.: *Srbi i Albanci*, s. 258.

290 Také *Kosovo – Kosova nekad i danas – dikur e sot*, s. 195n.

291 V té době měly kosovské organizace 239 členů, z toho 23 (!) Albánců a 12 žen. Tamtéž.

20. století dvě národní organizace - slovinskou a charvátskou, dále pak provinční či zemské organizace Srbska, Černé Hory, Makedonie, Bosny a Hercegoviny, Vojvodiny a Dalmácie a oblastní organizaci Kosova a Metochie. Po celou tuto dobu ovšem KSJ působila v hluboké ilegalitě a její vliv na politické dění v zemi byl marginální.

Názory na status albánské menšiny

v budoucím státě a na to, jak řešit kosovskou otázku, nebyly během války v rámci KSJ rozhodně jednotné. Bylo to samozřejmě částečně dáno i tím, že opřít se o mínění komunistů přímo z Kosova v podstatě ani nebylo možné, neboť, jak jsme již viděli výše, jejich počet byl zanedbatelný. Existovaly ale nesporné tlaky ze spojenecké Komunistické strany Albánie na poválečné sjednocení oblasti dnešního Kosova a Metochie a některých částí západní Makedonie s Albánií. Tato myšlenka nebyla cizí ani některým vedoucím osobnostem KSJ, např. Edvardu Kardeljovi či Miladinu Popovićovi.²⁹² Enver Hoxha ve svých pamětech hovoří o tom, že albánští komunisté vždy považovali rozdělení albánského etnického prostoru mírovými smlouvami z roku 1913 za velkou historickou nespravedlnost, zároveň že ale také nemohli přijmout to, co Albánii přineslo nacisticko-fašistické obsazení Balkánu. Podle Hoxhy existovaly dva způsoby, jak dosáhnout spravedlivého řešení albánské věci: rozšířit činnost Komunistické strany Albánie na Kosovo, apelovat otevřeně na kosovské obyvatelstvo, aby se dalo do boje proti „nacisticko-fašistickému“ okupantovi pod vedením vrchního štábu Národně osvobozené armády Albánie a takovouto revoluční cestou dosáhnout sjednocení na kvalitativně jiných, komunisticko-internacionalistických základech. Jinou cestu představoval boj pod vedením KSJ a vrchního štábu NOAJ „*v jednotě s národy Jugoslávie*“. Bezprostřední cíl obou těchto kurzů měl být stejný - ozbrojeným bojem vypudit nacisticko-fašistické okupanty a jako ovoce tohoto zápasu sklidit spravedlivé řešení albánského problému.

Ukutečnilo se, jak známo, řešení druhé, neboť Komunistická strana Jugoslávie podle Hoxhy požadovala, aby obyvatelstvo Kosova a dalších albánských oblastí Jugoslávie bylo mobilizováno v rámci boje pod jejím vedením s tím, že se bezprostředně po válce rozhodne o své vlastní budoucnosti na základě „*leninské zásady práva na sebeurčení*“. Tato Hoxhova úvaha vychází bezesporu z dopisu Josipa Broze Tita Miladinu Popovićovi z 9. října 1943, v níž Tito přes svého emisara nabádá albánské komunisty, aby se albánské partyzánské jednotky co nejtěsněji pro-

²⁹² PETRANOVIĆ, Branko: *Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekt balkanske federacije*. In: Mitrović, Andrej (ed.): *Srbi i Albanci u XX veku*. Beograd 1991, s. 320-322, 339.

pojily s jugoslávskými partyzánskými jednotkami v Metochii a Černé Hoře a společným bojem proti okupantům tak vytvářely přátelské vztahy s národy Jugoslávie, neboť „otázka národní rovnoprávnosti a sebeurčení (Kosova a Metochie) bude moci být spravedlivě vyřešena pouze společným bojem s národněosvobozeneckým hnutím Jugoslávie“. V podobném duchu je psán i dopis ze štábu jugoslávské II. úderní brigády, který vyzývá ÚV KSA k akci proti oddílům albánských nacionalistů na pomezí Metochie a Černé Hory v okolí Plavu a Gusinje. Nabádá albánské komunisty, aby ve věci etnicky spíše albánských černoohorských území a Kosova a Metochie nezaujímali stanovisko jako „reakční albánská buržoazie“, tedy aby nepožadovali jejich okamžité připojení k Albánii, ale pokusili se společným bojem tyto oblasti osvobodit od okupantů a všech domácích zrádců. Teprve poté se měl „lid“ vyjádřit o svých požadavcích.²⁹³

Hoxha také tvrdí, že druhé řešení získalo převahu zejména proto, že se jugoslávští komunisté obávali, že by Srbové a Černoohorci nepřijali působení albánských komunistů na Kosovu a Metochii, a že by tato skutečnost vyvolala mezi obyvatelstvem bouřlivé antikomunistické reakce. Z tohoto důvodu prý nakonec s druhým řešením souhlasila i KSA.²⁹⁴ Hoxhovy názory sice poměrně přesvědčivě odrážejí převládající mínění, které mezi albánskými komunisty otázka dalšího osudu Kosova a Metochie vyvolávala, samotná situace ale byla složitější. Ani jugoslávským, ani albánským komunistům se totiž obyvatelstvo na Kosovu aktivovat ke „společnému boji“ nepodařilo. Přes všechny náznaky, jež vyplývaly z uvedených listů, byl navíc názor samotného ÚV KSJ na možnost případné budoucí státoprávní změny Kosova a Metochie od počátku přinejmenším velmi zdrženlivý, a nic na tom neměnil ani „proalbánský“ postoj některých jeho členů.

Potvrzuje to ostatně i Titem podepsaný dokument odeslaný ÚV KSJ bezprostředně po zasedání AVNOJ albánským komunistům (datovaný 2. prosince 1943), v němž nově jmenovaný maršál reaguje na názory Miladina Popoviće, vyjádřené v jeho dopise z 29. července 1943. Delegát KSJ při KSA v něm zcela otevřeně zastává názor, že budoucnost Kosova a Metochie by měla být, s ohledem na vývoj situace, v komunistických plánech co nejdříve vyřešena ve prospěch trvalého připojení tohoto území k Albánii. Tito jménem ÚV KSJ sice v odpovědi zdůrazňuje, že každý národ má právo na sebeurčení včetně odtržení, nicméně také upozorňuje na to, že jugoslávští komunisté nepodporují všechna národní hnutí, ale pouze ta, která „bojují proti imperialismu a snaží se o skutečně demokratický národní rozvoj“. Albánci na Kosovu a v Metochii se tedy podle Tita mají právo rozhodnout, „kam chtějí a jak chtějí“, ale vzhledem k tomu, že projekt Velké Albánie a tedy připojení Kosova a Metochie propagují

293 Tito Miladinu Popoviću. In: Jugoslavija 1918–1988, s. 631–632; Štab II udarnog korpusa – Centralnom komitetu KP Albanije (25 března 1943). Tamtéž, s. 638.

294 HOXHA, E.: *The Titoites. Historical Notes*, s. 81.

především „*různí reakcionáři... spolupracující s okupanty*“, by takováto nová Albánie nebyla demokratickým výtvořem, „*ale pouze hračkou v rukou imperialistů...*“. Tito, resp. ÚV KSJ proto Popovićovi vytýká, že nastolování otázky připojení Kosova a Metochie je pouze vodou na mlýn „reakcionářů“ a samotných okupantů.²⁹⁵ Pouze ozbrojený boj proti okupantům, zdůrazňuje se na konci listu, může jasně ukázat, co kdo chce, a vykovat skutečnou demokracii a bratrství národů. „*Mezi námi a budoucí demokratickou a antiimperialistickou Albánií,*“ tvrdí Tito, „*ta otázka nemůže být problémem...*“. Hned za tímto v podstatě příslibem budoucího seburčení kosovských Albánců ale ÚV KSJ upozorňuje, že „*vznikající nová Jugoslávie bude zemí svobodných národů, a nebude v ní tedy prostor pro národnostní útlak albánských menšin*“,²⁹⁶ což naopak fakt, že by se ÚV KSJ seriózněji zabýval myšlenkami na změnu teritoriálního statusu Kosova a Metochie, zpochybňuje. Otázka albánské menšiny je tedy v tomto dopise postavena jako vnitřní záležitost Jugoslávie, byť zaobalená do nejrůznějších náznaků a příslibů.

Postoj ÚV KSJ k dalšímu osudu Kosova a Metochie ale nebyl nijak principiální, za určitých okolností s ním byl ochoten i politicky kupčit. Dokládá to např. nedávno publikovaná zpráva z 21. dubna 1944, kterou získalo emigrační královské Ministerstvo zahraničních věcí Jugoslávie od britské zpravodajské služby. Zpráva mj. popisuje jednání mezi plukovníkem Vladimírem Velebitem, vyslancem Josipa Broze Tita, a britskými zástupci v Káhiře, při němž šlo o možnosti ukončení krvavého občanského konfliktu v Albánii. V rámci posledního pokusu o dohodu mezi komunistickou Národně osvobozenickou frontou a nacionalistickými představiteli ghegského odboje severní Albánie měla být jako „úlitba“ Ghegům poskytnuta nabídka, že Albánie po válce získá také celou oblast Kosova. V. Velebit měl na tuto „transakci“ přistoupit s tím, že je to i názor Tita, za podmínky ovšem „*přestane-li Sever (Albánie - pozn. V. Š.) spolupracovat s Němci a připojí-li se k národně-osvobozenickému hnutí*“.²⁹⁷ Další vývoj situace ale podobné úvahy jednoznačně odmítl. Lze tak na ně pohlížet pouze prizmatem historickým a nelze z nich vyvozovat žádné dalekosáhlé závěry.

295 Vůdce albánských komunistů ale ve svých pamětech odmítá, že by albánští komunisté zdůrazňovali požadavek okamžitého připojení Kosova a Metochie, a brání se, že nezpochybňovali názor o tom, že právo tamních obyvatel na seburčení by mělo být teprve výsledkem vítězné války. Tamtéž, s. 104-105.

296 *Centrální komitét KPJ Centralnom komitetu KP Albanije*. In: Jugoslavija 1918-1988, s. 641-642.

297 ŽUTIĆ, Nikola: *Josip Broz, Englezi i pitanje predaje Kosmeta Albaniji*. Istorija 20. veka (Beograd), roč. 2004, č. 2, s. 177-179.

Bujanská (bunjajská) konference

Důležitý při úvahách o budoucnosti Kosova byl samozřejmě také hlas, jenž zazníval přímo z oblasti. Tendence připojit definitivně Kosovo a Metochii k Albánii se v rámci komunistického hnutí projeví i na konferenci, jež se uskutečnila v rozmezí 31. prosince 1943 – 2. ledna 1944 v albánské vesnici Bunjaj (okr. Tropojë).²⁹⁸ Na konferenci byl mj. ustaven zemský národněosvobozenecký výbor, který měl být nejvyšším politickým orgánem národněosvobozeneckého hnutí na celém Kosovu a Metochii. V té době přitom stále existovala hranice mezi Itálií vytvořenou Velkou Albánií a částí Kosova v německém záboru, formálně spadajícím pod Nedičovské Srbsko, a částí Kosova v záboru bulharském. Výbor byl pojmenován, na výslovnou žádost metochijských členů, Národně osvobozeneckým výborem pro Kosovo a Dukagjin, neboť toponym Metochie, odvozené od řeckého slova *metoch* – klášterní majetek, aludující na středověký status území v rámci srbského státu, údajně vyvolávalo nedůvěru metochijských Albánců.²⁹⁹ Toponymum Dukagjin ale, jak jsme již v úvodu práce zdůraznili, označuje území daleko širší, zasahující do Albánie.

Podle oficiální komunistické historiografie byla bujanská konference naplánována na VI. oblastní poradě KSJ pro Kosovo a Metochii, která se konala počátkem listopadu 1943 někde v pohoří Šar planina.³⁰⁰ Samotné místo konání mimo Kosovo a Metochii, v oblasti nazývané Djakovická Malésie, bylo zvoleno z důvodů bezpečnosti – na Kosovu i v Metochii v té době totiž došlo k odhalení většiny komunistických buněk, v oblasti kolem Bujanu působily dva poměrně silné partyzánské oddíly – kosovsko-metochijský Bajram Curri a albánský Perlat Rexhepi, které by účastníky případně mohly ochránit.³⁰¹

V etnickém složení účastníků konference měli převahu Albánci (43 členů), dále zde bylo sedm Srbů a Černohorců a jeden slovanský muslim,³⁰² což ovšem (malým počtem Srbů, Černohorců a slovanských mus-

298 Konference obvykle bývá nazývána bujanskou, což je druhý název obce. Podle B. Petranoviće je ale toponymum Bunjaj adekvátnější, neboť jej zachycují již středověké prameny. Viz *Jugoslavija 1918-1988*, s. 674, pozn. 5.

299 Podle vysvětlení tajemníka výboru Pavla Jovičevića v dopise z ledna 1944 adresovaném ÚV KSJ. Jovičević také upozorňuje na to, že místní Albánci celou oblast nazývají Kosovem. *Iz izveštaja Pavla Jovičevića, sekretara PK KPJ za Kosovo a Dukagjin CK KPJ*. In: *Jugoslavija 1918-1988*, s. 642-643.

300 *Dvadeset godina razvika Kosova i Metohije*. In: Kosovo i Metohija 1943-1963, nestr.

301 JOVIČEVIĆ, Pavle: *Prvo zasedanje oblasnog narodnooslobodilačkog odbora*. In: Kosovo i Metohija 1943-1963. Priština 1963, nestr.

302 V předsednictvu konference zasedali a usnesení podepsali Mehmet Hoxha, Pavle Jovičević, Rifat Berisha, Xhevdet Doda, Fadil Hoxha, Hajdar Dushi a Zekerije Rexha. Úvodní referáty přednesli Mehmed Hoxha a Xhavit Nimani. Viz *Narodni odbor Autonomne Kosovsko-metochijske oblasti. Osnovni materijali sa zasedanja*. Priština 1955, s. 12.

limů) procentuálně neodpovídalo jak tehdejší etnické mapě zastupovaného území,³⁰³ tak především podílu albánských a srbských komunistů v kosovských organizacích KSJ a v partyzánských oddílech. Moment poměrného zastoupení, tak důležitý a zdůrazňovaný v politickém systému Kosova v dobách komunistické Jugoslávie, byl ovšem v této době irelevantní.

Vytvoření Zemského národněosvobozenického výboru pro Kosovo a Dukagjin tedy jakoby předjímalo budoucí autonomní uspořádání. Závěrečné prohlášení z této konference ale spíše vyzývalo ke sjednocení oblasti s Albánií. Deklarace z bujanské konference je plna propagandních prohlášení a záměrných falzifikací, které albánskou kolaboraci dokonce skrytě dávaly do souvztažnosti s velkosrbskou politikou, aby tak snad uměnšily „vinu“ obyvatelstva, které jí ve své většině podlehl: např. Xhafera Devu označuje prohlášení jako „*Nedićova agenta*“ (sic!). Masové vystěhovávání srbského a černohorského obyvatelstva měli podle deklarace provádět „*na přání okupantů*“ (sic!) agenti Balli Kombëtar (tedy organizace, které v roce 1941 na Kosovu ani neexistovala) v doslechu s agenty Dragoljuba Mihailoviće, aby tak „*prchající obyvatelstvo přiměli v Srbsku vstoupit do Mihailovićových oddílů, které stejně jako bandy Balli kombëtar, bojují na straně Němců proti Národně osvobozenické armádě*“!³⁰⁴ Poprvé se tak v tomto komunistickém dokumentu objevuje pro budoucí politiku na Kosově typické paradigma, že jeden nacionalismus a jeho excesy nesmí být uváděny izolovaně od projevů nacionalismu druhého, byť by v dané chvíli byl účinek jednoho s druhým nesrovnatelný, aby tak nebylo uraženo národní citění jednoho nebo druhého etnika!

Z hlediska dalšího vývoje jsou ale důležité především ty části deklarace, v nichž se píše, že „*Kosovo a Metochie jsou oblastmi, osídlenými z největší části „šiptarským“ národem, který tak jako vždycky v minulosti i nyní touží po sjednocení s Albánií...*“. Explicitnost tohoto postoje byla v následujícím odstavci poněkud zmírněna podmínkou, že je nejprve nutné porazit okupanty a teprve poté lze rozhodnout o dalším státoprávním postavení kosovsko-metochijských Albánců - Šiptarů. Doslova se v ní uvádí, že „*jedinou cestou, jíž mohou Šiptari Kosova a Metochie dojít ke sjednocení s Albánií, je společný boj s ostatními národy Jugoslávie proti krvežiznivým nacistům a jejich domácím pomahačům. Jedině tak lze vybojovat svobodu, díky níž pak budou všechny národy, a tedy i Šiptari s to vyjádřit se o svém osudu s právem na sebeurčení a odtržení...*“.³⁰⁵

303 PETRANOVIĆ, B.: *Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekt balkanske federacije*, s. 327.

304 JOVIĆEVIĆ, P.: *Prvo zasedanje oblasnog narodnooslobodilačkog odbora*.

305 Viz *Narodni odbor Autonomne Kosovsko-metohijske oblasti. Osnovni materijali sa zasedanja*. Priština 1955, s. 13-16. Citováno podle PETRANOVIĆ, B.: *Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekt balkanske federacije*, s. 327-328.

Tyto části rezoluce se v pozdějších výkladech oficiální komunistické historiografie záměrně neuváděly, od druhé poloviny 80. let 20. století je naopak záměrně vyzdvihovala srbská národovecká historiografie, aby tak dokázala neupřímnost kosovského a potažmo i jugoslávského komunistického hnutí, které bylo ochotno kupčit s historickým srbským územím. Srbská (nejen) národovecká historiografie vůbec v souvislosti s konferencí upozorňuje na to, že členy výboru bylo patnáct delegátů, kteří měli trvalé bydliště v Albánii, i na skutečnost, že širší kruhy národně osvobozenického hnutí na Kosovu a Metochii o konferenci nebyly informovány a nebyli na ni vysláni ani zástupci z většiny kosovsko-metochijských partyzánských oddílů. Vyvozuje z toho závěry, že delegáti byli považováni spíše za zástupce širšího etnického albánského prostoru, a bujanskou konferenci tak považuje za „antijugoslávský akt.“³⁰⁶ Např. M. Folić přímo tvrdí, že závěry bujanské konference jsou v přímém rozporu s usneseními II. zasedání AVNOJ v Jajci (dokonce že jsou antilegitimistické), která delegáti konference znali. To je samozřejmě tvrzení velmi hypotetické vzhledem k tomu, že zasedání v Jajci se konalo necelý měsíc před konferencí bujanskou (D. Mugošovi trvala v roce 1942 cesta do Glamoče 82! dní), byť v pozdější oficiální komunistické historiografii se obvykle konstatuje, že na Kosovu a v Metochii o závěrech II. zasedání věděli z rozhlasu „Slobodna Jugoslavija“ a že závěry zasedání měly mít na tamní odbojáře „hluboký vliv“.³⁰⁷ Rozpor se závěry II. zasedání AVNOJ by se přitom hledal pouze velmi těžko, neboť, jak jsme ukázali výše, o menšinách se v usnesení hovořilo pouze velmi obecně. Otázka legitimacy pak je nemístná, neboť, vzhledem k mezinárodně uznané jugoslávské emigrační vládě v Londýně, by musela být jako nelegitimní označena i rezoluce AVNOJ. Jiní autoři tak spíše zdůrazňují, že na tomto komunistickém shromáždění byla oblast Kosova a Metochie především chápána a pojímána jako jednotný celek.³⁰⁸

Závěry rezoluce byly vzápětí uváděny do praxe: Koncem ledna 1944 podával Pavel Jovičević, tajemník Zemského výboru Komunistické strany Jugoslávie pro Kosovo a Dukagjin, ÚV KSJ zprávu o stavu strany a jejích bojových jednotek v oblasti. Vyplývá z ní, že v souladu s cíli komunistického hnutí vytyčenými na II. zasedání AVNOJ koncem listopadu 1943, se začali místní komunisté organizovat tak, aby byli připraveni na případné převzetí moci. Celkový obraz KS na Kosovu, podobně jako života slovanské menšiny v oblasti, se ale v podání tajemníka výboru jevil

306 FOLIĆ, M.: *Kosovo i Metohija u odnosima oslobodilačkih pokreta Jugoslavije i Albanije 1941-1945*, s. 696.

307 Např. JOVIČEVIĆ, P.: *Prvo zasedanje oblasnog narodnooslobodilačkog odbora*.

308 LAKIĆ, Zoran: *Položaj Kosova i Metohije u sastavu Jugoslavije*. In: Mihailović, Kosta (ed.): *Kosovo i Metohija. Prošlost, sadašnjost, budućnost*. Zbornik radova s međunarodnog naučnog skupa održanog u Beogradu 16-18. marta. Beograd 2007, s. 111.

jako neobyčejně tristní. Tehdejší úvahy nad tím, že by měla kosovská stranická organizace jednou získat moc, svědčí o značné míře zaťatosti a fanatismu, již museli její členové projevovat.

Zemskou organizaci rozdělili kosovští komunisté na dva oblastní výbory - jeden pro Kosovo, druhý pro Dukagjin (Metochii). Skládaly se shodně z pěti členů. V kosovském výboru byl jeden Albánec, ve výboru pro Metochii zasedali dva Srbové a tři Albánci (zpráva zdůrazňovala, že čtyři z nich byli intelektuálové a jeden dělník). Nižší organizační složky tvořily místní výbory v Peći, Djakovici, Prizrenu, Uroševci, Gnjilanech, v Preševu (které územně spadalo do bulharského záboru a při poválečném stanovování hranic autonomie nebylo do Kosova zahrnuto) a v Prištině. Většinu členů KS stále tvořili Srbové a Černohorci. Na Kosovu bylo podle Jovićevice od počátku organizováno málo Albánců, z nichž většina - 33 - jich navíc byla zatčena a likvidována jednotkami Xhafera Devy. Celkově disponovaly organizace KSJ v oblasti 400 členy, z nichž v té době bylo pouhých 45 Albánců, zato prý ale také sedm žen nosících feredžu(!), což se zdá být fakticky nemožné. Z dopisu zároveň vyplývá, že od počátku roku 1944 bylo v Mitrovici a Trepči zatčeno celé komunistické vedení a vzhledem k tomu, že se opět začal zvyšovat nátlak na vystěhovávání Srbů a Černohorců, byla jakákoli politická činnost z jejich strany spíše iluzorní. Slované prý většinou nemohli bez povolení ani vyjít z vesnic a „i když jej (= povolení - pozn. V. Š.) dostali, obvykle byli cestou zabiti“! Během dvou let válečné činnosti, jak si tajemník postěžoval, přišly místní organizace o většinu vedoucích kádrů (Emin Duraku, Boro Vukmirović a Ramiz Sadiku, po bujanské konferenci byli zatčeni a popraveni členové předsednictva zemského výboru Xhevdet Doda, Tefik Çanga, v bojích padli další členové předsednictva Milan Zečar a Hajdar Dushi), takže v čele organizací stáli „lidé mladí a nezkušení“.³⁰⁹

Reakce ÚV KSJ na bujanskou rezoluci

Rezoluce byla vypracována v albánštině, její jisté spornosti si byl zřejmě vědom i tajemník nově ustaveného zemského výboru Pavle Jovićević, který materiály konference posílal ÚV KSJ spolu se zprávou o situaci v regionu. V průvodním dopise dokonce požadoval, aby ÚV otevřeně poukázal na to, dopustili-li se v rezoluci nějakých omylů. A kritiky se „kosovsko-dukagjinský“ zemský výbor také dočkal, byť si na ni musel počkat více než dva měsíce. O to však byla tvrdší. Velice rozsáhlá odpověď, kterou za ÚV KSJ podepsal 28. března 1944 Milovan Djilas, kritizuje již pouhé zformování zemského výboru, neboť podle ÚV tento kraj není nějakým zvláštním kompaktním celkem. Ostrý nesouhlas si vysloužilo i samotné

309 *Iz izveštaja Pavla Jovićevića, sekretara PK KPJ za Kosovo a Dukagjin CK KPJ.* In: Jugoslavija 1918-1988, s. 642-643.

použití názvu Dukagjin s tím, že toponymum zahrnuje i oblasti mimo bývalé jugoslávské hranice. V dopise se přímo nařizuje („*proto odstraníte!*“) zrušit nový název „zemský“ (srb. pokrajinski) a zůstat u názvu oblastní, čemuž měl odpovídat i charakter politické práce. Djilasův dopis se ale nezabývá pouze těmito státoprávními otázkami, kritizuje a uvádí na podle něj pravou míru i některé další „chybné závěry“ konference, týkající se např. běžného povstaleckého života. Vyznívá tak, že o případných změnách hranic se bude, v souladu s výše již uvedenými Titovými názory, jednat až po válce, neboť „*každé nastolování otázek rozhraničení ve skutečnosti pomáhá Němcům k tomu, aby popouzeli jeden národ vůči druhému*“. Závěr vyjadřuje dokonce hrozbu: zdůrazňuje se v něm, že Albánci, bojující za Němce, „*jdou cestou národní katastrofy..., zahrávají si se svou národní budoucností..., neboť zítra budou šťastné a svobodné pouze ty národy, které si to dnes vybojují se zbraní v ruce proti německým uchvatitelům a jejich reakčním pomahačům...*“.³¹⁰

Bujanská konference, jakkoli rozporná a dodnes budící polemiky, byla pozdější kosovskou komunistickou ikonografií umně vypreparována a vzata jako datum vzniku myšlenky autonomního Kosova a Metochie. Kulatá výročí založení autonomie se vždy vztahovala k této události.³¹¹ V 80. letech 20. století se bujanská konference opět dostávala do centra pozornosti celé jugoslávské veřejnosti. Albánští vědci z předních kosovských institucí totiž začali reinterpretovat její obsah tak, že konference počítala s připojením Kosova k Albánii a byla později falešně vykládána. Reinterpretace bujanské konference se tak stala jedním z důležitých vědeckých argumentů v boji za status republiky Kosovo. Usnesení 9. zasedání ÚV SKJ z 26. ledna 1987 ovšem takovýto výklad, zastávaný v té době zejména akademikem Kosovské akademie věd a umění Hajredinem Hoxhou, bývalým členem ÚV SKJ, odmítá právě s odvoláním na výše zmíněné stanovisko ÚV KSJ z 28. března 1944.³¹²

Vznik a fungování autonomie

Osud Kosova a Metochie tedy nebyl do konce války jasný. Autonomie, o níž se začalo hovořit v posledních měsících roku 1944, přitom rozhodně nebyla jedinou zvažovanou možností. Např. při jednáních, vedených

³¹⁰ Viz *CK KPJ - OK KPJ za Kosovo i Dukadjin* (28. března 1944). In: Jugoslavija 1918-1988, s. 675-677.

³¹¹ Dvacáté výročí oslavili kosovští komunisté vydáním publikace *Kosovo i Metohija 1943-1963* (Priština 1963), třicáté pak dvojazyčnou vědeckou monografií *Kosovo nekad i danas - Kosova dikur e sot* (Beograd 1973).

³¹² *Zaključci 9. sednice CK SKJ o ostvarivanju stavova SKJ u razvoju socialističkog samoupravljanja, bratstva i jedinstva i zajedništva na Kosovu*. Aktuální politički pregled, č. 3-4, roč. 1987, s. 29-39. Citováno podle *Jugoslavija 1918-1988*, s. 1297.

v zákonodárných výborech AVNOJ v osvobozeném Bělehradě koncem roku 1944, požadovali představitelé Černé Hory připojení Kosova a Metochie ke své nově formované republice, neboť obě území podle nich byla „historicky černohorská“! Jako jedno z možných řešení byla uváděna i představa, že by se dotčené oblasti měly rozdělit podobně, jak se stalo po balkánských válkách. Území Kosova, jakkoli z historicko-geografického hlediska nepříliš jasně vymezené, podle těchto názorů mělo připadnout Srbsku, Metochie Černé Hoře, část území měla být připojena i k Makedonii. Proti této tendenci nejhlasitěji vystupovali Miladin Popović i Fadil Hoxha a byli to pravděpodobně právě oni, jimž se podařilo prosadit nedělitelnost území.³¹³

Tyto diskuse byly zastaveny na počátku března 1945 v souvislosti s vymezováním statutu bývalého Novopazarského sandžaku (staré Rašky). Původně se totiž počítalo i s vytvořením sandžacké autonomie. Podobně jako na Kosovu a Metochii byl i zde vytvořen zemský Antifašistický výbor národního osvobození Sandžaku, jehož status navíc, na rozdíl od „kosovsko-dukagjinského“, nebyl KSJ zpochybňován. Nakonec však bylo území Sandžaku rozděleno mezi Srbsko a Černou Horu tak, jak tomu bylo po první balkánské válce v roce 1912. O Kosovu a Metochii se nadále mělo jednat pouze jako o celku.³¹⁴ Územní vymezení oblasti ovšem nebylo stejné, jako v současnosti. Teprve v roce 1959 byla ke Kosovu a Metochii přičleněna oblast opštiny (okresu) Leposavić, zahrnující území doliny řeky Ibru a přilehlých pohoří severně od Kosovské Mitrovice, osídlené kompaktně srbským obyvatelstvem.³¹⁵

Statut menšin mohl být řešen ústavou se zvláštními zákony v rámci konceptu suverenity občanských práv, tedy bez teritoriální artikulace politických práv menšin, přednost však postupně dostalo, alespoň v případě dvou největších jugoslávských menšin – maďarské a albánské – řešení ve formě územní autonomie, byť v obou případech se nejednalo o území obývané pouze těmito menšinami.³¹⁶ Problém před válkou největší menšiny německé byl vyřešen, podobně jako v ČSR, jejím odsunem.

313 Archiv Srbije Beograd (AS), fond SKS-CK, kart. 150, Komisija CK SKS za informisanje i propagandu. Informacije o aktuelnim događajima. VI. díl, složka Informacije o aktuelnim događajima januar-decembar 1971, materiál informační služby ÚV SKS nazvaný *Pregled pisanja „Rilindje“ o simpozijumu u Novom Sadu* (2. dubna 1971), citováno vystoupení Hajredina Hoxhy.

314 LAKIĆ, Z.: *Položaj Kosova i Metohije u sastavu Jugoslavije*, s. 112.

315 RADOVANOVIĆ, Milan: *Kosovo i Metohija kao geografska i etnokulturna celina republike Srbije, Savezne republike Jugoslavije i jugoistočne Evrope*. In: Spasovski, Milena (ed.): *Etnički sastav stanovništva Srbije i Crne Gore i Srbi u SFR Jugoslaviji*. Beograd 1993, s. 115–116.

316 V případě Vojvodiny nešlo pouze o řešení maďarského problému – maďarská menšina tam je soustředěna především v Báčce – v potaz proto byla brána i skutečnost, že celá oblast je výrazně multietnická a multikulturní a že měla i svůj specifický historický vývoj. I z toho důvodu zřejmě vojvodinská autonomie dostala zpočátku vyšší status než Kosovo a Metochie.

Autonomní status dostal bezesporu přednost i z hlediska perspektivy poválečného politického sbližování s Maďarskem a Albánií v rámci nové rodiny socialistických zemí, přestože jak maďarská, tak albánská menšina byly během války vůči Jugoslávii podobně neloyální jako menšina německá. V případě Albánie se zejména v Titových plánech zvažovala i možnost jejího včlenění do Jugoslávie jakožto sedmé republiky či provázání obou zemí v jugoslávsko(-bulharsko)-albánské socialistické federaci, v jejímž rámci by se pak otázka Kosova a Metochie nejevila jako problematická.³¹⁷ Jugoslávští komunisté se navíc také (a jak se později ukázalo mylně) domnívali, že vzájemné hraniční problémy s okolními státy lze snáze řešit, budou-li mít národnostní menšiny zajištěna všechna svá demokratická práva a bude-li Jugoslávie důsledně dodržovat politiku národnostní rovnoprávnosti.³¹⁸

Podstatné kroky k vytvoření kosovské autonomie byly učiněny na mimořádném zasedání Antifašistické skupštiny národního osvobození Srbska (ASNOS)³¹⁹ 7.-8. dubna 1945, jehož se účastnili také delegáti národněosvobozeneckých výborů Vojvodiny a Kosova a Metochie. Zástupci těchto oblastí na zasedání jménem svých výborů vyjádřili přání „*připojit obě oblasti k Srbsku ve formě autonomních jednotek*“. O tom, kdy a jak se takto rozhodl kosovsko-metochijský výbor, ale není v podstatě nic známo.

Z hlediska dalšího fungování státu bylo z komunistického pohledu samozřejmě také důležité založení jednotné srbské komunistické organizace, v čemž srbští komunisté za svými charvátskými a slovinskými protějšky zaostávali řadu let - viděli jsme již výše, že slovinské a charvátské zemské organizace byly založeny již v roce 1937. K tomuto aktu došlo na kongresu, který se konal od 8. do 12. května 1945.³²⁰ Nově zvo-

317 O albánsko-jugoslávských vztazích a plánech balkánské federace u nás nejnověji *Dějiny Albánie*, s. 419-420, 426-432. Zevrubně také PETRANOVIĆ, B.: *Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekt balkanske federacije*. In: Mitrović, Andrej: (ed.): *Srbi i Albanci u XX veku*. Beograd 1991, s. 309-340; týž: *Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekt balkanske federacije 1945-1948*. Tamtéž, s. 375-398.

318 *Zaključci Izvršnog komiteta CK SKJ o pitanjima nacionalnih manjina - sa savetovanjanja od 2. marta 1959. godine*. In: *Zadaci CK Srbije u razvoju medjunacionalnih odnosa i borbi protiv nacionalizma*, s. 48-49. Z pozdějších ústav vyplývalo, že se národnostní menšiny chápou jako zcela rovnoprávné se státotvornými jugoslávskými národy s tím, že „*uchovávají svá specifika jakožto součást národa, k němuž náleží, ale jsou zároveň nositeli jeho odlišnosti, zejména v rovině kulturní, o něž pak obohacují tradiční prvky prostředí, v němž žijí*“.

319 Tento orgán byl založen 11. listopadu 1944. Jeho předchůdcem byl Vrchní nebo také Hlavní národněosvobozenecký výbor Srbska. ASNOS byla prohlášena za „*nejvyšší zákonodárné a výkonné shromáždění a nositele suverenity národa a státu Srbska, a nejvyšší mocenský orgán demokratického Srbska, jakožto rovnoprávné federální jednotky Demokratické federativní Jugoslávie*“. Viz *Odluka o konstituisanju Antifašističke skupštine narodnog oslobodjenja Srbije kao vrhovnog zakonodavnog i izvršnog organa državne vlasti demokratske Srbije*. In: *Jugoslavija 1918-1988*, s. 673.

320 Šlo vlastně o VI. zemskou konferenci KJSJ pro Srbsko, jež byla rozhodnutím ÚV SKJ přetvořena v I. (zakládací) kongres Komunistické strany Srbska.

lený ÚV na tomto sjezdu rozhodl o sjednocení stranických organizací ze Srbska, Vojvodiny, Kosova a Metochie a dílu Sandžaku do jednotné KS Srbska (KSS). Jako jeden z jejích hlavních cílů přitom byl stanoven „boj“ „za bratrský vztah mezi národnostními skupinami žijícími v těchto oblastech i za realizaci národnostních práv všech národnostních menšin!“³²¹

O definitivním připojení Kosova a Metochie k Lidové republice Srbsko rozhodlo III. zasedání AVNOJ, které se sešlo 7. srpna 1945 a pokračovalo dále jako zasedání Dočasného národního parlamentu (skupštiny) ve dnech 10.–26. srpna 1945. Usnesení o tom bylo přijato 10. srpna 1945. Vycházelo „vstříc“ rezoluci mezitím svolaného druhého zasedání Oblastního národně osvobozenického výboru Kosova a Metochie (jako první bylo počítáno zasedání bujanské), které se sešlo 9. srpna v Prizrenu a mělo v tu chvíli funkci místního parlamentu (skupštiny). Toto shromáždění vyjádřilo přání „veškerého obyvatelstva Kosova a Metochie“ po připojení k „federálnímu Srbsku jakožto jeho součástí“. Rezoluce hovoří také o tom, „že obyvatelstvo oblasti, stejně jako všechny ostatní národy Jugoslávie, nikdy neuznalo rozbití Jugoslávie“.³²² V úvodu reprezentativní publikace k 20. výročí kosovsko-metochijské autonomie se ještě zdůrazňuje, že se tak kosovský lid rozhodl „svobodně“.³²³ S ohledem na to, co se na Kosovu a Metochii během války dělo, ale rezoluce jen stěží mohla vyjadřovat svobodnou „touhu veškerého obyvatelstva“ po spojení se Srbskem. Tvrzení, že kosovští Albánci nikdy neuznali rozbití Jugoslávie, pak bylo zcela demagogické! V té době navíc v provincii ještě probíhaly boje se skupinami kosovsko-albánské guerilly, takže o „veškerém“ obyvatelstvu bylo možno skutečně jen velmi těžko hovořit. Ostatně o tom, že navázání Kosova a Metochie na federální Srbsko nemělo příliš příznivý ohlas, nepřímě svědčí i vystoupení tajemníka nově založeného Oblastního výboru KSS pro Kosovo a Metochii Djoka Pajkoviće na zakládacím kongresu KSS, který priznal, že v souvislosti s tímto aktem bylo v oblasti přitomno „velmi mnoho šovinismu“ a že otázka „bratrství a jednoty“ naráží na „velkou nenávisť, nesnášenlivost a připravenost k vzájemnému zúcto-

321 *Rezolucija prvog osnivačkog kongresa Komunističke partije Srbije*. In: Jugoslavija 1918–1988, s. 755.

322 *Narodni odbor kosovsko-metohijske oblasti izražava saglasnost s istorijskim odlukama drugog zasedanja AVNOJ-a*. In: NEŠOVIĆ, Slobodan: *Stvaranje nove Jugoslavije 1941–1945*. Beograd 1981, s. 463. Také NEŠOVIĆ, Slobodan - PETRANOVIĆ, Branko: *AVNOJ i revolucija. Tematska zbirka dokumenata 1941–1945*. Beograd 1983, s. 736–738. Typickým příkladem nevhodného manipulování s deklarací předvedl v citované již práci *Kosovo i Metohija u odnosima oslobodilačkog pokreta Jugoslavije i Albanije 1941–1945* M. FOLIĆ (s. 698), když rezoluci dává do protikladu k usnesení konference v Bujanu, podle něj nelegitimnímu a antijugoslávskému, s tím, že ruší „bujanský separatismus“ a umožňuje lidu Kosova a Metochie svobodně se vyjádřit (sic!). Legitimita obou aktů je přinejmenším stejně sporná.

323 *Dvadeset godina razvitka Kosova i Metohije*. In: Kosovo i Metohija 1943–1963, nestr.

vání“.³²⁴ Situace v terénu tedy i ve zprávě nejvyššího komunistického představitele oblasti rozhodně neukazovala jednotné přesvědčení obyvatelstva o správnosti zvolené cesty.

Formalitám však tímto aktem bylo učiněno zadost, takže pak již mohl být 3. září 1945 přijat *Zákon o založení a organizaci Autonomního kosovsko-metochijského kraje*. Prvá ústava Federativní lidové republiky Jugoslávie, přijatá 31. ledna 1946, prohlásila Jugoslávii za federální společenství šesti republik, s tím, že v rámci Lidové republiky Srbsko fungují Autonomní oblast (srb. pokrajina) Vojvodina a Autonomní kosovsko-metochijský kraj (srb. oblast), obě se statutem, který vynáší nejvyšší mocenský orgán oblasti (parlament oblasti, resp. kraje) a schvaluje Lidová skupština (parlament) republiky.³²⁵ Postavení autonomií tedy bylo garantováno i jugoslávskou ústavou. Na základě federální ústavy a závěrů Ústavodárné skupštiny (parlamentu) Srbska, zvoleného v listopadu 1946, bylo postavení autonomních oblastí podrobně regulováno také ústavou Lidové republiky Srbsko ze 17. ledna 1947. Oficiální statut oblasti (kraje) musel být vytvořen v souladu s Ústavou FNRJ a Ústavou Lidové republiky Srbsko a schvalovala jej Lidová skupština Srbska. Byl vyhlášen v květnu roku 1948 a srbským parlamentem schválen 30. října téhož roku. Na základě statutu, který mj. vydělil jako administrativní centrum oblasti město Prištinu, pak mohly být vyhlášovány i další předpisy s platností na území kraje, pokud byly pochopitelně v souladu s předpisy republikovými.

Nejvyšším orgánem moci kosovsko-metochijské autonomie se stal krajský národní výbor (srb. oblastni narodni odbor, tedy krajské zastupitelstvo), jehož členové byli voleni na tři roky. V jeho čele stál výkonný výbor (vláda) jakožto řídicí a výkonný orgán, který byl ve své práci podřízen jak svému krajskému výboru, tak také výkonným a řídicím orgánům Lidové republiky Srbsko. Obě autonomie ale neměly statut stejný. Nejvyšším orgánem Vojvodiny byla, na rozdíl od Kosova, oblastní lidová skupština (parlament), Vojvodina také získala ústavními doplňky z roku 1953 soudní autonomii stejného typu jako republiky,³²⁶ rozdíly mezi autonomiemi spočívaly i v tom, že zatímco Vojvodina mohla do Rady národností dvojdomého jugoslávského parlamentu vysílat 20 zástupců, pro Kosovo a Metochii byla tato kvóta, bez nějakého hlubšího vysvětlení, stanovena pouze na 15 zástupců.³²⁷ Mezi postavením Kosova a Metochie a Vojvodiny tedy byla disproporce, jež byla zrušena až novou ústavou

324 *Osnivački kongres KP Srbije (8-12 maj 1945)*, s. 75.

325 *Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije*. Službeni list FNRJ, č. 10, 1946.

326 DJORDJEVIĆ, Jovan: *Ustavno pravo Jugoslavije*. Beograd 1957, s. 376. Citováno podle BOGDANOVIĆ, D.: *Knjiga o Kosovu*, s. 240.

327 Více o kosovské autonomii např. RAJOVIĆ, Radošin: *Autonomija Kosova. Istorijsko-pravna studija*. Beograd 1985, v tomto případě s. 254; Dvojdomá jugoslávská lidová skupština (parlament) se sestávala z Rady federace, která byla unitární, v níž byl volen jeden poslanec na každých 50 000 obyvatel, zatímco Rada národů se skládala

z roku 1963, která rozdíl odstranila ve prospěch vyššího, tedy vojvodinského modelu. Tato ústava také sjednotila obě autonomie jakožto autonomní oblasti (srb. autonomna pokrajina). Nejvyšším představitelem kosovsko-metochijské autonomie podle nové ústavy byl oblastní parlament, ústava v autonomii (v hlavním městě Prištině) zakládala také Oddělení Nejvyššího soudu Srbska, který na území autonomie vykonával pravomoci Nejvyššího soudu Srbska.

Příslušníci národnostních menšin měli již federální ústavou z roku 1946 (čl. 13) zaručena stejná práva jako příslušníci státotvorných národů, včetně ochrany svého kulturního rozvoje a svobodného používání mateřského jazyka (článek 120 ústavy např. zajišťoval právo občanů, kteří nerozumějí jazyku, v němž je vedeno soudní jednání, na překladatele). Statut kosovsko-metochijského kraje z roku 1948 pak v autonomii srbochorvatštinu a albánštinu zcela zrovnoprávňuje, což samozřejmě neznamená, že tomu tak bylo i v reálu.³²⁸ Ústava ze 7. dubna 1963 do menšího nového zákonodárství uvedla nový pojem „národnost“, a vedle již dříve garantovaných práv zakotvila i základní ustanovení o školách pro příslušníky jednotlivých národností a o výuce v jazyce národností. Orgány Autonomního kosovsko-metochijského kraje (od roku 1963 oblasti), byly zmocněny vydávat vlastní předpisy v oblasti školství, kultury, hromadných sdělovacích prostředků, vydavatelské činnosti atd.³²⁹

V souvislosti s pozdějším vývojem srbských autonomií, jejichž status se, počínaje přijetím pozměňovacích federálních ústavních návrhů z roku 1968 a konče schválením nové ústavy v roce 1974, stále více měnil a přibližoval statusu jugoslávských republik, je nutno zdůraznit, že organizace Autonomního kosovsko-metochijského kraje (oblasti) se podle ústavy z roku 1946 i podle ústavy z roku 1963 odvíjela v rámci obvyklých evropských konceptů teritoriální autonomie. Kraj byl zcela začleněn do organizace Lidové republiky Srbsko, jejíž nejvyšší orgány disponovaly ústavními a zákonnými pravomocemi, jimiž mohly autonomii Kosova a Metochie držet pod kontrolou a zabezpečovat tak v republice jednotnou zákonodárnou, správní a soudní moc.³³⁰ Ústava z roku 1963 ve svém druhém článku uvádí, že SFRJ tvoří šest republik, autonomie však přitom nezmiňuje, což je rozdíl oproti první jugoslávské ústavě. Nelze ale souhlasit s tvrzením Noela Malcolma, že byl status Kosova a Metochie touto ústavou „zredukován na nejnižší možnou úroveň“.³³¹ Ani v první poválečné ústavě nebyly autonomie zmiňovány

z 30 představitelů z každé federální republiky a výše zmíněného počtu představitelů z autonomií.

328 POPOVIĆ, N.: *Otvoreno o ekonomiji Kosova i Metohije*, s. 59.

329 JOVIČIĆ, Miodrag: *Ustavopravni položaj pripadnika albanske nacionalnosti*. In: Mitrović, Andrej (ed.): *Srbi i Albanci u XX veku*. Beograd 1991, s. 147.

330 Tamtéž, s. 148.

331 MALCOLM, N.: *Kosovo*, s. 366.

jako komponenty federace, ale pouze jako součást tehdy Lidové republiky Srbsko. Status autonomií v rámci Srbska zůstával i v ústavě z roku 1963 stejný (odst. 3 čl. 111 je určoval jako součást Socialistické republiky Srbsko), pro samotné fungování autonomií se touto ústavou nic nemění, kosovská autonomie je naopak, jak jsme již viděli, povýšena a jsou jí dány i soudní pravomoci. Funkci „ústavy“ kosovsko-metochijské autonomie i nadále zastával zvláštní statut, který oblastní parlament vydal 10. dubna 1963. Skutečnost, že federální ústava zmiňovala možnost vytvářet autonomie v „*oblastech se zvláštním národnostním složením*“ (čl. 111) i jiným republikám, byla jen logická, neboť poukazovala na to, že podmínky pro vytvoření autonomií jsou i jinde než jen na Kosovu a Metochii a ve Vojvodině. Že ovšem této možnosti jiné republiky „nevyužily“, je věc jiná.

Dilemata kolem autonomie

O tom, proč vůbec došlo k vytvoření kosovsko-metochijské (a samozřejmě také vojvodinské) autonomie se zejména v 80. a 90. letech 20. století vedly mezi srbskými historiky a právními historiky četné spory. Většina z tehdy (a dodnes) prezentovaných tvrzení byla založena na resentmentním přesvědčení, že šlo o protisrbské spiknutí („Charváta Tita“³³² a jeho kliky, anacionálních internacionalistických komunistických vůdců, antisrbské koalice Slovinců a Charvátska s příležitostnou účastí dalších republikových oligarchií, jejímž heslem mělo být syntagma „*slabé Srbsko – silná Jugoslávie*“), jehož snahou bylo co nejvíce atomizovat srbský etnický prostor. V rámci tohoto diskurzu se obvykle hovoří o tom, že v komunistickém řešení národnostní otázky Jugoslávie měla klíčové místo teze o „velkosrbském hegemonismu“ v období meziválečné Jugoslávie, který měl i po válce přežívat především ve vědomí srbské inteligence. Z toho důvodu mělo být hlavní politické úsilí KSJ zaměřeno na to, aby byly odstraněny všechny předpoklady, na nichž spočívala nebo by mohla spočívat vůdčí úloha Srbska v jugoslávském státním společenství. Vznik autonomií tedy celá řada srbských historiků vidí nikoli jako potřebu realizovat právo národnostních menšin na politickou existenci v novém státě, protože v tom případě měly autonomie vzniknout i v jiných republikách, přinejmenším v Charvátsku (zejména pokud jde o kompaktně Srby osídlená území bývalé Vojenské hranice), nýbrž jako potřebu komunistické oligarchie eliminovat možnost realizace srbského hegemonistického konceptu. „Antisrbská koalice“ se měla snažit i pomocí autonomií držet Srbsko

332 Jeden z tvůrců známého *Memoranda Srbské akademie věd a umění*, akademik Kosta MIHAILOVIĆ, Tita dokonce neváhá v této souvislosti označit jako charvátského nacionalistu! Viz *Zanemareni aspekti kosovske krize*. In: Mihailović, Kosta (ed.): Kosovo i Metohija. Prošlost, sadašnjost, budućnost. Zbornik radova s međunarodnog naučnog skupa održanog u Beogradu 16-18. marta. Beograd 2007, s. 211.

v podřízeném politickém a ekonomickém postavení. Autonomiemi tedy byla, podle těchto závěrů, prakticky řešena nikoli otázka národnostních menšin nebo „otázka kosovská“, ale „otázka srbská“. Jako podpora této teze bývá často uváděna i skutečnost, že autonomie nebyly nějakými kreacemi tehdejší Lidové republiky Srbsko a jejího autonomního ústavního práva, ale od počátku tvořily kategorii ústavního práva Jugoslávie, neboť je přímo definovala jugoslávská ústava (což ale v případě ústavy z roku 1963, jak jsme viděli výše, není přesně).³³³

Jako potvrzení pro toto vidění přelomové historie konce války a vzniku nové Jugoslávie bývá často uváděn rozhovor bývalého mocného stranického ideologa Milovana Djilase pro pařížský list *Le Monde* (30. prosince 1971), v němž se tehdejší slavný jugoslávský disident svěřuje, že rozdělení „srbských zemí do pěti z šesti (jugoslávských) republik“ a vznik autonomií mělo za cíl oslabit „centralismus a hegemonismus“ Srbů, kteří měli být jako národ považováni za nejvýznamnější překážku budování komunismu.³³⁴

I takovéto úvahy byly při budování poválečné komunistické jugoslávské federace bezesporu přítomny, teze o „velkosrbském hegemonismu“ se skutečně táhne jako červená nit celou historií komunistických snah o povznesení Kosova, nebyly však rozhodně jediným a pravděpodobně ani ne rozhodujícím důvodem vytvoření autonomií, v našem případě kosovské. Důležité bylo bezesporu i úsilí nové komunistické moci ukázat kosovsko-metochijským Albáncům co nejvíce dobré vůle, a získat je tak pro nový systém i stát. Nová řešení měla pomoci odstranit traumata vzniklá nejružnějšími nacionalistickými excesy a saturovat v míře, kterou dovolovaly poválečné poměry, ambice jednotlivých národů a národností, a tak přispět k postupnému odstranění etnického napětí.³³⁵

Šlo i o to změnit zažitě stereotypy, které o Albáncích v jugoslávské společnosti platily a byly přítomny již v pracích (nejen) srbských histo-

333 Poprvé takovéto pojetí poválečné situace a postavení srbského národa v rámci federativní Jugoslávie sofistikovaně formuluje *Memorandum Srbské akademie věd a umění* z roku 1986 (viz dále, s. 344-349). Toto pojetí prostupuje prakticky všechna díla hlavních tvůrců *Memoranda*, akademiků Kosty Mihailoviče, ekonoma a příležitostného historika i právního historika, a historika Vasilije Krestiče. Takto pojaté трактовání srbského poválečného vývoje a vzniku autonomií předjímala práce akademika Dimitrije BOGDANOVIČE *Knjiga o Kosovu* (Beograd 1986). Z poslední produkce pak uveďme alespoň práce Dušana BATAKOVIČE, zejména pak jeho autoritativní dílo o srbských dějinách *Nova istorija srpskog naroda* (Beograd 2000), či většinu jeho prací o kosovské otázce.

334 Citováno podle BATAKOVIČ, Dušan T.: *Kosovo i Metohija. Istorija i ideologija*. Beograd 2007², s. 150.

335 V tomto směru vede své závěry také Pavel HRADEČNÝ ve studii *Kosovská otázka v letech 1944-1996 a její úloha v procesu dezintegrace komunistické Jugoslávie* (s. 133), kde tvrdí, že Titovo vedení dospělo k přesvědčení o nutnosti změnit i vlastní rezervované postoje k albánskému obyvatelstvu také pod tlakem špatných bezpečnostních poměrů v oblasti, tedy ve snaze stabilizovat v oblasti mocenské poměry.

riků a etnografů 19. a první poloviny 20. století.³³⁶ Na jedné straně tu byla vždy brána v potaz jakási „pozitiva“ kosovsko-metochijského obyvatelstva – jeho rustikalita, vitalita, nesmiřitelná bojovnost,³³⁷ a zejména smysl pro tradici a patriarchálnost, zdůrazňovaný později v srbské sekularizující se společnosti dokonce i některými pravoslavnými církevními hodnostáři. Na straně druhé však stála převažující „negativa“: Albánci, zejména vyšli-li ze svých domovů do jiného prostředí (za prací apod.), se totiž setkávali s opovržením a explicitním arogantním šovinismem, a to nejen ze strany Srbů, ale také Charvátů a Slovinců.³³⁸ Etnický stereotyp, rozšířený po Jugoslávii, představoval nově Albánce spíše jako primitivní populaci, která hovoří srbocharvátsky se směšným přízvukem a je způsobilá pouze pro hrubé domácí práce – nošení uhlí, nábytku, klepání koberců, práce v kotelnách, přestože nejlepší pekárny a cukrárny ve velkých jugoslávských městech byly již tradičně v rukou Albánců, podobně jako četná zlatnictví a další řemeslnické dílny.³³⁹ Pouze Romové byli na společenském žebříčku jugoslávské společnosti stavěni níže. A Albánci si toho byli živě vědomi.³⁴⁰

336 V pracích se spíše zdůrazňovala albánská nesmiřitelnost, bojovnost a nenávisť ke Slovanům. Např. IVANIĆ, Ivan: *Na Kosovu*. Beograd 1903; NUŠIĆ, Branislav: *Kosovo, opis zemlje i naroda, I*. Beograd 1902; JOVANOVIĆ, Jovan: *Južna Srbija od kraja XVIII veka do oslobodjenja 1912*. Beograd 1941 a mnoho dalších. O tom také viz STOJANČEVIĆ, Vladimir: *Srbi i Arbanasi 1804-1912*. Novi Sad 1994.

337 Typické stereotypní vidění projevilo ve svých deníkových záznamech např. Milan Jovanović Stoimirović, šéfredaktor vlivného předválečného politického časopisu *Samouprava*, osobnost s velkým politickým rozhledem a širokými kontakty do nejvyšších politických kruhů, který si do svého deníku k 13. dubnu 1936 zapsal: „S arnautskou pomocí jsme stěželi vytáhnout auto z bláta u vesnice Bojana. Byli to statní a hrdí lidé. Skutečně asi Jižní Srbsko ztratíme ve prospěch této zdravé a nebezpečné rasy... Ptal jsem se jednoho, zdali by bojovali s Bulhary. Ano pane, odpověděl. A s Řeky? ‚I s nimi!‘ A s Albánii? ‚No i s ní. My Arnauti jsme bojovní. Dejte nám pušku a o víc se nestarejte...‘ Ovšem začervenel se, když to vyslovil, neboť lhal. Oni pro Albánii žijí. Nás považují za dobytce Jižního Srbska... Viděl jsem tam i rozpuštělé albánské děti, které závodily na oslech stojíce přitom v sedle. Mají více životní energie a více životní radosti než makedonští Slované. Jsou silní jak vlci...“ JOVANOVIĆ STOIMIROVIĆ, Milan: *Dnevník 1936-1941*. (I deo). NIN (Beograd), 24. ledna 2001.

338 UDOVIČKI Jasminka: *Kosovo - politika konfrontacije*. Beograd 2001, s.17.

339 Většina kosovských Albánců, kteří z ekonomických důvodů opustili Kosovo, skutečně vykonávala podřadné práce. V polovině 70. let např. tvořilo 30% zaměstnanců bělehradských komunálních služeb albánské obyvatelstvo (celkově 750 pracovníků). Albánské národnosti tehdy byl i předseda odborů tohoto městského podniku, takže v závodním listě vycházely nejdůležitější zprávy také v albánštině, což bylo považováno za dobrý příklad jak řešení menšinové problematiky, tak úsilí o snižování nezaměstnanosti na Kosovu. Viz AS, fond SKS-CK, kart. 257, Komisija Predsedništva CK SKS za politički sistem i medjunacionalne odnose, I. díl, materiály ze zasedání komise 27. listopadu 1975, na níž se projednával analytický materiál *Ostvarivanje politike ravnopravnosti naroda i narodnosti u SRS* (84. s.). Stenografický záznam diskuse, s. 6/3ML. Srov. také IMAMI, P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*, s. 483.

340 Tyto stereotypy se vlastně staly i součástí jakéhosi „národního kulturního dědictví“ a jako takové disponovaly mimořádnou kredibilitou. Např. výzkum z roku 1986 odhalil, že 76% Srbů považuje Albánce za zaostalé, 55% za podlé či zákeřné, 41%

Skutečnost, že kosovští Albánci byli považováni v Jugoslávii běžně za občany „nižší kategorie“, ostatně zazněla i na zakládajícím kongresu KSS z úst Josipa Broze Tita, který nabádal účastníky kongresu, aby agitovali mezi kosovskými Albánci za nový stát a jeho zřízení: „*Nechceme, aby Šiptari na Kosovu byli občané druhého nebo třetího řádu. Chceme, aby měli svá práva, rovnoprávnost, svůj jazyk, učitele, aby se cítili jako ve své zemi. A pokud se jim to takto objasní, pak půjdou s námi...*“³⁴¹

Problém kolonistů

Bezesporu i z tohoto důvodu došlo k další hojně zmiňované a citované události, totiž k dočasnému zákazu návratu srbských kolonistů, kteří přežili vyhnání z Kosova a Metochie v průběhu válečných let.

Po osvobození Kosova a Metochie se někteří vyhnání kolonisté začali spontánně vracet do svých, mnohdy ovšem zcela zničených, předválečných domovů, často při tom ale narazili na obnovené bývalé vlastnické poměry, případně byla jejich (v předválečné době nově kultivovaná) půda zabrána albánskými hospodáři. Tato situace přímo generovala nové srbsko-albánské konflikty. Komunistické vedení, resp. Ministerstvo vnitra Demokratické federativní Jugoslávie, proto 6. března 1945 rozhodlo o dočasném zákazu návratu kolonistů.³⁴² K tomuto činu přispěla bezesporu i skutečnost, že na srbské kolonisty na Kosovu KSJ před válkou nahlížela jako na poslušný a vděčný nástroj „srbské hegemonistické buržoazie“, ač, jak jsme již viděli, mezi nimi bylo i mnoho členů KSJ. Svědčí o tom i závěry z páté zemské konference KSJ v říjnu 1940, v nichž se přímo tvrdí, že rolnictvo národnostních menšin v Metochii (a také v Makedonii) je „*strašlivě vykořisťováno, odebírají se mu lesy a půda*“ na úkor favorizovaných dosídleneckých „živlů“, jimž se dostává nejlepší země a které pak tvoří oporu „*utlačovatelské buržoazii*“. Na základě těchto svých dřívějších závěrů si jugoslávští komunisté přímo dali za úkol bojovat proti kolonizačním metodám „*srbské buržoazie v těchto oblastech a vyhnat všechny ty kolonizační elementy, pomocí nichž srbská buržoazie utlačuje makedonský, arnautský a další národy*“.³⁴³ Existují ovšem také

za špinavé, 38% za zpátečnické a 36% za drzé. Existenci těchto stereotypů odhalily i výzkumy etnické distance, podle nichž Albánce/ku jako manželského partnera odmítalo plných 93% dotázaných, jako souseda by je nechtělo 75% dotázaných atd. (u Albánců takovýto výzkum neproběhl). Závěry sociologického výzkumu z roku 1987 pak jednoznačně vykazují, že přímo manifestační distance vůči Albáncům byla v té době rozšířena mezi Makedonci, Srby a Černohorci, procentuálně pak ještě silnější byla zaznamenána ze strany Albánců vůči těmto třem národnostem. *Kosovski čvor: drešiti ili seći?* Izveštaj nezavisne komisije. Beograd 1990, s. 133-137.

341 *Govor generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita*. In: *Osnivački kongres KP Srbije*, s. 213.

342 Službeni list DFJ, č. 13, 1945.

343 *Iz rezolucije pete zemaljske konferencije KPJ*. In: *Zadaci CK Srbije u razvoju međunarodnih odnosa i borbi protiv nacionalizma*, s. 37-38.

názory, že nová komunistická správa chtěla tímto gestem poněkud uklidnit situaci po povstání v Metochii a v oblasti Drenice.

Nařízení o dočasném zákazu návratu kolonistů ale nevyvolalo odpor pouze u postižených rolníků, ale způsobilo i spory uvnitř komunistické hierarchie. Proti zákazu se stavěl zejména ministr kolonizace ve vládě DFJ Sreten Vukosavljević, celá záležitost tedy musela být vyřešena zákonnou normou. Třetího srpna 1945 byl proto přijat *Zákon o revizi přidělování půdy kolonistům a agrárním interesentům v Makedonii a Kosovsko-Metochijské oblasti*.³⁴⁴ Jeho realizace ovšem nebyla ani lehká, ani rychlá. Střetávaly se při ní navíc koncepce ministerstva kolonizace s názory Oblastního výboru KSJ pro Kosovo a Metochii, jehož vrcholní představitelé, Dušan Mugoša a Fadil Hoxha, nebyli návratu kolonistů příliš nakloněni. Situace ale byla nakonec pro kolonisty vyřešena více-méně smírně: v principu – s některými výjimkami³⁴⁵ – jim byla půda vrácena. Revize se vztahovala na celkových 11 168 vystěhovaleckých rodin, z nichž 7 397 opustilo své majetky. Celkem 4 829 rodinám bylo přiznáno právo na plný návrat majetku (pozemků apod.), 5 744 rodinám se uznalo jen částečně. Přidělenou půdu pozbylo 595 rodin a z fondu pro přistěhovalce bylo odebráno 15 786 hektarů.

Celkově ovšem byl počet kolonistů na Kosovu a v Metochii redukován, protože v průběhu revizního řízení jim byly jako náhrada za odebranou půdu nabízeny volné grunty po vystěhovaných Němcích ve Vojvodině. To bezesporu bylo pro ty kolonisty, kteří svoji misi na Kosovu nebrali jako národní poslání a měli s ní velmi trpké válečné zkušenosti, rozhodně přitažlivější, a není divu, že této možnosti využilo 2 064 rodin. Dalších 2 066 rodin se během řízení přestěhovalo, nebo možnosti návratu na Kosovo a do Metochie prostě nevyužilo.³⁴⁶ Nevrátilo se tedy zhruba 10 300 osob srbské národnosti,³⁴⁷ z nichž většina dala přednost mnohonásobně bezpečnějšímu a také bohatšímu prostředí Vojvodiny. Rozhodně tedy nelze hovořit o tom, že by se do jižních srbských krajů srbští kolonisté en bloc nevrátili, jak to často činí srbská politicky utilitární historiografie. Na druhé straně je ale nutno poznamenat, že návrat kolonistů byl „kompenzován“ tím, že v jižní srbské provincii prakticky mohly zůstat desítky tisíc přistěhovalců z chudých horských krajů severní Albánie, kteří do oblasti přišli v souladu s plánem italské okupační správy během druhé

344 Službeni list DFJ č. 56, 1945.

345 Půda nebyla vrácena kolonistům, kteří ji získali na úkor soukromých vlastníků či těm, kteří ji měli v nájmu nebo kteří na ní sami nepracovali.

346 FŇUKAL, M. – ŠRUBAŘ, M.: *Dopady nucených migrací v oblasti Kosova*, s. 44. Tyto úbytky srbského obyvatelstva ovšem na druhé straně nahradil přísun značného množství zaměstnanců do státních institucí, hlavně do administrativy a školství.

347 DOLEČEK, Rajko: *Necenzurované obrazy z Kosova a Metochie. Kosovo a Metochie po druhé světové válce*. http://www.ksl.wz.cz/Kosovo_a_Metochieg.htm.

světové války,³⁴⁸ jejichž počet se v letech 1945-1948 ještě dále zvýšil díky nekontrolovanému pohybu osob přes metochijsko-albánskou hranici.

Limity kosovsko-metochijské autonomie

V administrativní rovině se tedy zdál po válce letitý problém „kosovské otázky“ vyřešen, až do 60. let ale byla kosovsko-metochijská autonomie, jako ostatně i fungování jednotlivých jugoslávských federativních republik, dosti formální. Jugoslávie v této době zůstávala centralizovaným státem, reálné kompetence republikových státních i stranických institucí byly dlouho značně oktrojované.³⁴⁹

Na Kosovu podle sčítání v roce 1948 žilo 727 820 obyvatel, z toho počtu bylo 498 242 Albánců, 171 911 Srbů, 28 050 Černohorců, k turecké národnosti se hlásilo pouze 1 315 obyvatel, což ale rozhodně nemohl být reálný stav věcí. Část turecké populace se totiž, jak vyplývá z následujícího sčítání, evidentně přihlásila z nějakých důvodů k albánské národnosti, popř. také jako muslimové (v této kategorii byla zahrnuta ostatní nealbánská muslimská etnika na Kosovu, zejména ovšem slovanští muslimové), jichž tehdy na Kosovu a v Metochii žilo 9 679, resp. se vyslovila jako „ostatní“. Do této kategorie byli zřejmě zahrnuti především Romové, kteří se ovšem mohli identifikovat i se srbským a albánským obyvatelstvem. Procentuálně dvě největší kosovské národnosti tvořily 68,45% a 23,62% z celkové kosovské populace. Jak dalece bylo toto i následné sčítání v roce 1953 přesné, nelze z dnešního pohledu určit, domníváme se však, že vzhledem k tehdejšímu komunikačním možnostem i k uzavřenosti venkovských albánských rodin nemohlo obsáhnout skutečně všechny obyvatele oblasti. O čtyři roky později, při sčítání v roce 1953, se počet kosovských obyvatel zvětšil o 80 000 na 808 141 osob, z nichž bylo 524 559 Albánců, 189 869 Srbů, 31 343 Černohorců a 34 585 Turků, 6 241 muslimů a 21 546 „ostatních“. Procentuálně přitom poklesl počet albánského obyvatelstva na 64,91%, srbské obyvatelstvo zůstalo prakticky na svém, zachovalo si 23,49% podíl. Vzrůst tureckého obyvatelstva

348 Strážlivá srbská historiografie uvádí 70 000 albánských dosídlenců (BOROZAN, Dj.: *Jugoslavija i Albanija u 20. veku*, s. 208). Národovecká historiografie hovoří o zhruba 80 000-100 000 dosídlenců (např. BATAKOVIC, D.: *Kosovo i Metohija. Istorija i ideologija*, s. 140), objevují se i zprávy opírající se o nejmenované italské zdroje, podle nichž se měl počet dosídlenců pohybovat dokonce až mezi 150 000 a 200 000 osob (SEKULOVIĆ, D. - STOJIMIROVIĆ, S. - GIGOVIĆ, Lj.: *Demografske karakteristike stanovništva Kosova i Metohije*, s. 11). Některé odhady zahraniční demografů hovoří přibližně o 35 000-40 000 albánských kolonistů (srov. např. výše citovanou práci Fňukala a Šrubáře). Tito přesídlenci z Albánie měli být z části usazeni také na majetky vyhnanců kolonistů.

349 PELIKÁN, Jan: *Mezi válkou a mírem*. In: Dějiny Srbska. Praha 2005, s. 446.

z 0,18 % na 4,28 % procent přesně odpovídá snížení procentuálního podílu albánského obyvatelstva a potvrzuje tedy naši domněnku, že se v předcházejícím sčítání Turci identifikovali s albánskou národností. Důvody, jež je k tomu vedly, mohly být různé, vyloučit se však nedá ani nátlak albánských sousedů. Právě na tuto skutečnost si i později, na počátku 70. let, stěžoval přední kosovský turecký politik Kadri Reufi. Úbytek muslimského obyvatelstva mohl být způsoben také migracemi, resp. jeho stěhování do Turecka, k němuž v té době, jak uvidíme dále, docházelo. Jedenáctiprocentní přírůstek obyvatelstva za pět let je poměrně značný. Vzhledem k tomu, že v té době se již nemohlo jednat o příliv obyvatel z Albánie a proudění na Kosovo a do Metochie ze zbytku Jugoslávie rozhodně nebylo masové, naznačuje přírůstek kosovské demografické trendy, které v dalších desetiletích výrazně ovlivní nejen počet obyvatel v oblasti a jejich etnickou strukturu, ale způsobí také politické a mezietnické problémy.

Snaha komunistické moci o uklidnění situace a odstraňování etnického napětí začala bezprostředně po vyhlášení kosovské autonomie vydávat plody víceméně pouze v kulturní oblasti. V prvním roce po válce neumělo 75 % obyvatelstva číst ani psát. Zlepšení tohoto stavu znamenalo pro vítězné komunisty zřejmě největší výzvu. Aleksandar Ranković v jednom ze svých projevů hovoří o tom, že se v prvních poválečných letech díky alfabetizačním kurzům naučilo číst a psát 106 000 dospělých!³⁵⁰ Toto číslo je nejspíš poněkud propagačně zveličené, ale o snaze řešit problém negramotnosti svědčí již výsledky prezentované komunistickými představiteli z Kosova a Metochie na prvním kongresu KSS v květnu 1945, tedy z doby, kdy byla oblast ještě pod vojenskou správou. Xhavit Nimani tehdy v diskusi hovořil o tom, že vzápětí po osvobození zorganizovala nová správa v oblasti dva učitelské (rychlo)kurzy pro Albánce, jež absolvovalo 200 frekventantů, kteří měli tvořit základní kádr alfabetizačního úsilí. Zdůraznil přitom ale také, že stávající albánskou inteligenci bylo přitom jen obtížně možno využít, neboť její větší část se za války přiklonila k fašismu, a i ti, kteří se do určité míry angažovali v národněosvobozeneckém hnutí, byli „*prodchnuti šovinismem, takže nemohou pracovat samostatně a je zapotřebí na ně dohlížet, aby se jejich činnost odvíjela v duchu národněosvobozeneckého boje*“.³⁵¹ Komunisté samozřejmě i v jiných částech Jugoslávie hned po osvobození velmi dbali na to, aby se výuka ve školách odvíjela v „partyzánském duchu“. Na Kosovu a v Metochii ovšem byly v tomto směru výsledky pro ně neuspokojivé i v důsledku toho, že dostatečně vzdělaných lidí s komunistickým přesvědčením, kteří by byli schopni kontrolovat „nespolehlivé živly“ při výuce, bylo tragicky málo. Velkou část těch, kteří se v prvních poválečných měsících a letech zbavili

³⁵⁰ Srov. RANKOVIĆ, A.: *Izabrani govori i članci*, s. 184–185.

³⁵¹ *Osnivački kongres KP Srbije (8–12 maj 1945)*, s. 223.

nálepky „negramotný“, tak tvořili zejména rekruti, neboť alfabetizační kurzy probíhaly povinně jako součást vojenského výcviku.³⁵²

V prvních letech po skončení války bylo na Kosovu otevřeno 453 základních škol s albánským vyučovacím jazykem, 29 tzv. nižších gymnázií (tedy měšťanek) a 3 gymnázia. I přes alfabetizační kurzy a zvýšené školské úsilí zůstávalo ovšem v roce 1953 stále 65,6% populace kosovských Albánců negramotné a toto číslo se snižovalo jen velmi pomalu - v roce 1961 tvořilo ještě 53% (u Srbů v roce 1953 30,2% a 1961 24,6%, u Turků pak k prvnímu datu 50,8% a k druhému 41,5%).³⁵³

Ve všech ostatních směrech se ale zaostalost regionu odrážela ještě dramatičtěji. V celé tehdejší Jugoslávii studovalo první rok po válce jen 15 studentů z Kosova!³⁵⁴ V roce 1950 působilo v autonomii 39 soudců, jejichž jedinou kvalifikací byla základní škola!³⁵⁵ V oblasti ordinoval pouze jeden zubař a 21 lékařů obecné praxe, patřičné zdravotnické vzdělání mělo jen šest zdravotních sester. Kapacitu lokálních nemocnic tvořilo 390 lůžek. Devadesát osm procent obyvatel žilo z vlastní zemědělské produkce. Čtyři pětiny toho, co bylo tehdy považováno za průmysl, připadalo na doly a kombinát v Trepči. Zbývající pětinu tvořily hlavně mlýny, cihelny a drobné řemeslnické manufaktury. Tento „kompletní kosovský průmysl“ zaměstnával všeho všudy 9 000 lidí.³⁵⁶ Propast mezi nejrozvinutější částí Jugoslávie - Slovinskem - a nejzaostalejší regionem - Kosovem a Metochií - byla tehdy hrozná: V roce 1952 mělo Slovinsko na jednoho obyvatele 4,1krát vyšší příjem než Kosovo, hrubý kosovský domácí produkt tvořil v roce 1955 47% jugoslávského průměru!³⁵⁷ Jak uvidíme dále, i přes usilovné investování v 60. a 70. letech se tato propast dále prohlubovala.

Snaha o rozvoj oblasti tedy narážela především na nedostatek odborně vzdělaných lidí, kteří by mohli trudnou kosovskou skutečnost posunout vpřed. Z nepoměrně větší srbské účasti v národněosvobozeneckém boji za druhé světové války a z toho vyplývajících stejně nepoměrně většího začlenění do vládnoucí KSJ (v místních stranických organizacích na Kosovu tvořil srbský kádr v prvních letech autonomie 70%)³⁵⁸ tehdy také vyplývala převaha srbského etnického elementu ve všech odpovědných a řídicích funkcích. Personální obsazení lokálních místních úřadů totiž bylo na těchto dvou skutečnostech přímo závislé, a to nejen

352 Tamtéž, s. 224.

353 AS, fond SKS-CK, 1966-1967, kart. 40, Komisija CK SKS za rad SK na razvijanju odnosa medju republikama, narodima i narodnostima - sednice, II. část, materiál *Položaj i pravo narodnosti u svetlu ustavnih odredbi i programskih načela SKJ*, prosinac 1967, s. 11, 15.

354 Více o tom viz LJEPOJEVIĆ, Siniša: *Kosovo i Metohija: realnost, ekonomija i zablude*. Beograd 2006.

355 RANKOVIĆ, A.: *Za dalje jačanje pravosuđa i zakonitosti*. In: Týž: *Izabrani govori i članci 1941-1951*, s. 402.

356 LJEPOJEVIĆ, S.: *Kosovo i Metohija: realnost, ekonomija i zablude*.

357 HORVAT, Branko: *Kosovsko pitanje*. Zagreb 1988, s. 136.

358 PETROVIĆ, Ruža - BLAGOJEVIĆ, Marina: *Seobe Srba i Crnogoraca sa Kosova i iz Metohije. Rezultati ankete sprovedene 1985-1986 godine*. Beograd 1989, s. 133.

na Kosovu, nýbrž v celé Jugoslávii. Kromě toho ovšem také v té době bylo srbské kosovské etnikum v průměru vzdělanější než etnikum albánské, což mělo, kromě stranické příslušnosti, na účast v mocenských strukturách samozřejmě také svůj vliv, nebrali-li bychom v úvahu i mnoho řídicích „kádrů“, kteří do autonomie byli vysláni odjinud. Etnicita řídicích funkcionářů ale v tomto období byla až v druhém plánu, důležitější kritérium představovalo rozdělení společnosti na nepřátele a přátele komunismu.

Hned od osvobození oblasti začaly na všech správních úrovních (místní, okresní i oblastní) vznikat tzv. albánské výbory Jednotné národněosvobozenecké fronty (JNOF, obdoba naší Národní fronty), jejichž úkolem bylo „*ideologicko-politicky působit na albánské masy, aby se co nejaktivněji začlenily do JNOF pod vedením KJS s cílem ... přispět k vytvoření bratrství a jednoty Šiptarů, Srbů a Černohorců*“.³⁵⁹ Tyto v podstatě etnické výbory se ale příliš neosvědčily, neboť se do nich okamžitě začlenili „*lidé, kteří nebyli žádoucí a vedli politiku v rozporu s našimi (= komunistickými) zájmy - politiku šovinismu*“.³⁶⁰ Je to samozřejmě logické, neboť tito tzv. „velkoalbánští agenti“, jak byli nazýváni komunistickými představiteli, kteří představovali na místní poměry intelektuální elitu kosovsko-metochijského albánského obyvatelstva, se velice rychle zorientovali v situaci a jen stěží mohli být nahrazeni někým jiným - lidí s komunistickým či alespoň sympatizujícím myšlením, v komunistické hantýrce „*pocitivých Šiptarů, kteří na tyto agenty pohlížejí s nenávistí*“,³⁶¹ v té době bylo rozhodně velmi málo. V oblasti tak sice kromě ballistických čet pohybujičích se v hluboké ilegalitě nebyla žádná organizace, která by stála mimo JNOF, ovšem ideologicky se většina výborů nacházela na „špatné“ straně, a proto byly do roku 1950 postupně všechny zrušeny.

Výraznější integraci albánského obyvatelstva do nové jugoslávské společnosti však zejména ve venkovském prostředí bránila i jeho přežívající autarkičnost, uzavřenost v rámci rodově-kmenových komunit, jež nebyla pochopitelně cizí ani narychlo rekrutovaným komunistickým kádrům. Symptomatická je v tomto směru jedna anonymní stížnost srbských obyvatel obce Vitina z konce 50. let, adresovaná ÚV Svazu komunistů Jugoslávie, v níž pisatelé zdůrazňovali, že místní albánští funkcionáři dodržují náboženské a patriarchální zvyklosti a že žena albánského předsedy místního komunistického výboru nevyhází z domu a její manžel slaví náboženské svátky a státní svátky ignoruje!³⁶² Podíl žen zastoupených ve veřejném životě a ve správě Kosova a Metochie tak byl v 50. letech v důsledku přežívání patriarchálního pohledu na jejich roli ve společnos-

359 *Osnivački kongres KP Srbije (8-12 maj 1945)*, s. 74.

360 Tamtéž, s. 75. Diskusní příspěvek Djoky Pajkoviće, tajemníka Oblastního výboru KSS Kosova a Metochie.

361 Tamtéž.

362 PELIKÁN, Jan: *Žádosti a stížnosti občanů Jugoslávie Ústřednímu výboru SKJ (Příspěvek k sociálním dějinám jugoslávské federace na přelomu 50. a 60. let 20. století)*. Slovanský přehled 88 (2002), s. 84.

ti nejnižší v celé Jugoslávii – činil 1,5 % ze složení všech politických grémií oblasti, počínaje parlamentem a konče místními výbory.³⁶³

V oblasti byla stále ještě rozšířená krevní msta, již jugoslávské úřady nebyly schopny vymýtiti ani represí, ani pokusy proniknout do středu uzavřených komunit a působiti v nich osvětou či zakládáním smířčích výborů. Přestože počet vykonaných ortelů v rámci krevní msty nebyl příliš vysoký (např. v roce 1966 dva, v roce 1967 čtyři, v roce 1968 deset),³⁶⁴ sekundárně jí ale bylo postiženo mnohem více rodin. Muži, kteří byli ohroženi krevní mstou, totiž žili často v dobrovolném domácím vězení, neboť každý jejich pohyb mimo domov znamenal ohrožení na životě. Materiální situace těchto rodin proto byla velmi těžká, neboť hlavní zdroj příjmů, jejich zemědělská půda, často zůstávala v důsledku chybějící mužské ruky neobdělávána. Celkový počet rodin, které se nacházely v „režimu krevní msty“, jejichž muži se museli obávat možné vraždy, bylo podle zpráv orgánů ministerstva vnitra kosovsko-metochijské autonomie v druhé polovině 60. let (tedy po více než dvaceti letech budování jugoslávského socialismu) přes 600 s téměř 5 650 členy. Jedno a půl procenta kosovských mužů tedy žilo ve strachu z krevní msty!³⁶⁵ Důvod pro vykonání msty mohla ovšem být také urážka cti. Čest a osobní integrita byla v albánském patriarchálním prostředí nedotknutelná a na vykonání pomsty v případě útoku na čest nebyli samozřejmě imunní ani komunističtí funkcionáři z řad albánského obyvatelstva.³⁶⁶

363 RANKOVIĆ, A.: *Izveštaj o organizacionom radu Komunističke partije Jugoslavije na V kongresu*. In: Týž: *Izabrani govori i članci 1941-1951*, s. 214.

364 PELIKÁN, Jan: *Dokument o krevní mstě v Jugoslávii koncem 60. let 20. století*. Slovanský přehled 90 (2004), s. 600.

365 Tamtéž, s. 604.

366 Pro ilustraci uvádíme příklad vraždy pro urážku cti, jež zaznamenal velitel okresní policejní správy v Prizrenu Budimir Gajić, neboť je zcela typická a dokumentuje velice přesně přezívající pojetí patriarchální spravedlnosti: Ve vesnici nedaleko Prizrenu člen okresního výboru vyfal při hádce políček jinému občanovi. Stalo se tak na okresní konferenci, před zraky velkého množství lidí, což byla pro čest poškozeného velká potupa. Poškozený proto na adresu funkcionáře prohlásil: „*Dávej si na mne pozor; od teď jsi se mnou v nepřátelství*“. Takto volená slova podle Gajiće znamenala jediné, že totiž věc není možno vyřešit jinak než krví... Skutečně také policejního náčelníka po několika letech vyhledal uprostřed noci poškozený muž „*v kroji a s bílým fezem na hlavě*“, jenž mu předal svoji zbraň se slovy: „*Tady máš pušku a sedm nábojů. Měl jsem jich deset, ale s těmi třemi jsem před hodinou zabil člověka. Mohl jsem utéci, ale nechtěl jsem. Přišel jsem se vzdát, neboť já jsem své vykonal a teď je řada na tobě. Mám ale jednu prosbu, abych nebyl odsouzen na smrt soudem, neboť to by mne zabilo*“ (myslel tím samozřejmě svou čest – pozn. V. Š.).“ Při dalším výsledku vrah prozradil, že funkcionáře sledoval sedm měsíců. Po zastřelení mu ještě roztránil hlavu pažbou. Při ohledání našli policisté v kapse zavražděného zápisník, v němž funkcionář případ přesně popisuje, aby, pokud by byl zavražděn, vyšetřovatelé věděli, kde hledat viníka. Mstitele musela policie ještě téhož rána převést na jiné místo, neboť touto vraždou pro čest okamžitě spustil proces krevní msty ze strany příbuzných postiženého. AS, fond SKS-CK, 1966-1968, kart. 23, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, II. díl, stenografické záznamy vedené během rozhovoru s Budimirem Gajićem 21. května 1968, s. 9-11.

Jugoslávská komunistická moc si v průběhu prvních let budování jugoslávského multietnického socialismu začala velice brzy uvědomovat, že rozdíly v hospodářském rozvoji jednotlivých částí Jugoslávie mají velký vliv na rozvoj vztahů mezi jugoslávskými „národy a národnostmi“. Pregnantně tuto situaci na základě zkušeností prvních patnácti let existence jugoslávské federace analyzuje dokument nazvaný *Program Svazu komunistů Jugoslávie (SKJ), federace a vztahy mezi národy Jugoslávie* z roku 1962, když tvrdí, že na základě těchto rozdílů vznikají protiklady, které mohou „za jistých okolností“ vyvolat (a jak se později ukázalo, také vyvolávaly – pozn. V. Š.) nacionalistické vášně.³⁶⁷ Na Kosovu a v Metochii toto nebezpečí, vzhledem ke stavu, jež jsme výše nastínili, hrozilo tím spíše. V prvních letech kosovsko-metochijské autonomie navíc jugoslávské vedení nečinilo příliš proto, aby se ekonomické rozdíly mezi autonomií a zbytkem země nějak vyrovnaly. Komunisté své síly upřeli zejména k budování správní struktury oblasti, popř. se spokojovali se snahou o pokrok v osvětové činnosti. Po roce 1948, kdy se oblast stala horkou hranicí mezi dvěma zneprátelenými komunistickými ideologiemi, pak pokusy o povznesení autonomie na nějakou dobu nadobro ustaly. Kosovo a Metochie byly dějištěm boje s ideologickou diverzí ze sousední Albánie a život autonomie začala ovlivňovat všudypřítomná UDB. Na rozvoj nebyla vhodná doba.

367 *Program SKJ, federacija i odnosi medju narodima Jugoslavije*. Beograd 1962, s. 144-150. In: *Zadaci CK Srbije u razvoju medjunacionalnih odnosa i borbi protiv nacionalizma*. Beograd 1978, s. 46.